

УДК 342.1

Задерейко С. Ю. –

канд. юрид. наук, доцент,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

e-mail: zadereikosvitlana@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-0336-0023

S.Yu. Zadereyko –

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,

Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman

(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, Ukraine)

e-mail: zadereikosvitlana@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-0336-0023

Поняття збройного конфлікту за нормами міжнародного права та національного законодавства України

В даній статті проаналізовано зміст поняття «збройного конфлікту» за нормами міжнародного та національного законодавства України.

Визначено, що збройний конфлікт – це ситуація, у якій відбувається застосування збройної сили між державами або коли існує тривале збройне насильство між урядовими силами та організованими збройними групами, або між такими групами в межах однієї держави.

Міжнародні конфлікти доцільно поділяти на: міжнародні збройні конфлікти, що характеризуються військовими діями між країнами, а також внутрішні конфлікти, де насильство має місце між різними внутрішніми групами, зокрема між урядовими військами та опозиційними або повстанськими силами.

Поняття збройного конфлікту за нормами міжнародного та національного законодавства України враховує як міжнародні, так і внутрішні правові рамки, що регулюють застосування збройної сили. Важливим є розуміння, як ці норми інтерпретуються і застосовуються в контексті міжнародних зобов'язань та відповідно до українського законодавства.

Згідно з міжнародним гуманітарним правом, збройний конфлікт може бути класифікований як:
1) виникає між двома або більше державами, незалежно від того, чи була війна формально оголошена;
2) підпорядковується нормам Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них, які регулюють захист військовополонених, цивільних осіб та жертв війни. Неміжнародний збройний конфлікт: відбувається всередині країни між урядовими силами та недержавними збройними групами або між такими групами; регулюється, зокрема, Додатковим протоколом II до Женевських конвенцій, що зосереджується на захисті осіб, які не беруть участі у воєнних діях.

В українському законодавстві збройний конфлікт може бути визначений в контексті законів, що регулюють застосування Збройних Сил України та інших військових формувань. Враховуючи анексію Криму та воєнні дії на сході України, українське законодавство також включає норми, спеціально призначені для регулювання статусу та прав осіб у зонах збройного конфлікту. Ці норми відіграють ключову роль у захисті прав людини та забезпеченні правопорядку в умовах конфлікту.

Міжнародні та національні правові норми спільно формують комплексний правовий фреймворк, який забезпечує захист суверенітету держави, прав та безпеки її громадян під час збройних конфліктів, а також регулює застосування сили в міжнародних і внутрішніх воєнних діях.

Ключові слова: збройний конфлікт, війна, внутрішній конфлікт, міжнародний конфлікт, збройна агресія, анексія.

S.Yu. Zadereyko The Concept of Armed Conflict According to the Standards of International and National Legislation of Ukraine

This article analyzes the meaning of the concept of "armed conflict" according to the norms of international and national legislation of Ukraine.

Armed conflict is defined as a situation in which armed force is used between states or when there is prolonged armed violence between government forces and organized armed groups, or between such groups within the same state.

It is appropriate to divide international conflicts into international armed conflicts, characterized by military actions between countries, as well as internal conflicts, where violence occurs between different internal groups, in particular between government troops and opposition or rebel forces.

The concept of armed conflict according to the norms of international and national legislation of Ukraine takes into account both international and domestic legal frameworks regulating the use of armed force. It is important to understand how these norms are interpreted and applied in the context of international obligations and in accordance with Ukrainian legislation.

According to international humanitarian law, an armed conflict can be classified as: 1) occurring between two or more states, regardless of whether war has been formally declared; 2) is subject to the norms of the Geneva Conventions and Additional Protocols to them, which regulate the protection of prisoners of war, civilians and victims of war. Non-international armed conflict occurs within a country between government forces and non-state armed groups or between such groups; governed, in particular, by Additional Protocol II to the Geneva Conventions, which focuses on the protection of persons not taking part in hostilities.

In Ukrainian legislation, armed conflict can be defined in the context of laws regulating the use of the Armed Forces of Ukraine and other military formations. Taking into account the annexation of Crimea and military actions in the east of Ukraine, Ukrainian legislation also includes norms specifically designed to regulate the status and rights of persons in zones of armed conflict. These norms play a key role in protecting human rights and ensuring law and order in conflict situations.

International and national legal norms jointly form a complex legal framework that ensures the protection of state sovereignty, the rights and safety of its citizens during armed conflicts, and also regulates the use of force in international and internal hostilities.

Keywords: armed conflict, war, internal conflict, international conflict, armed aggression, annexation.

Постановка проблеми. Збройний конфлікт — це ситуація організованого насильства між двома або більше групами, яке зазвичай має тривалий характер і може включати державні або недержавні актори. Він може проходити на внутрішньому (громадянська війна) або міжнародному рівні. Збройні конфлікти регулюються міжнародним гуманітарним правом, яке має на меті захистити тих, хто не бере участь у бойових діях (цивільне населення, медичні працівники) і встановити правила ведення воєнних дій. Ключові документи включають Женевські конвенції та інші міжнародні договори, які спрямовані на обмеження використання певних видів озброєнь і методів ведення війни. Розуміння збройних конфліктів важливе для розробки стратегій їх запобігання та вирішення, а також для захисту прав та свобод усіх залучених сторін.

Метою статті є розкриття поняття «збройного конфлікту» в нормах міжнародного

законодавства та нормах національного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання збройного конфлікту, його класифікації, застосування норм міжнародного гуманітарного права були предметом наукових досліджень: Е.Е. Кузьмін, ЯС Пилипенко, В.П. Горбулін, О.С. Власюк, Е.М. Лібанова, Л.І. Приполова, Д.С. Риндич та ін.

Виклад основного матеріалу. Збройний конфлікт, відповідно міжнародного гуманітарного права, може бути міжнародним і неміжнародним. Він не передбачає обов'язкового формального акту оголошення війни.

Вважається, що міжнародний збройний конфлікт виникає тільки-но одна держава застосовує свої збройні сили проти іншої. При цьому не мають значення ані інтенсивність, тривалість протистояння, ані оголошення (або не оголошення) війни, її визнання або невизнання.

Враховується лише втілений в конкретні дії воєнний намір однієї держави стосовно іншої. Цього достатньо для застосування норм міжнародного гуманітарного права (МГП). Повномасштабне вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 року є новим етапом міжнародного збройного конфлікту, який триває з лютого 2014-го, коли було окуповано Автономну Республіку Крим і місто Севастополь [4].

Категорія «збройний конфлікт» у міжнародних відносинах уперше застосовується в Женевських конвенціях 1949 року разом із терміном «війна», зокрема вживаються поняття «міжнародний збройний конфлікт» і «неміжнародний збройний конфлікт». Відмінності між «війною» і «збройним конфліктом» доволі умовні, а саме вважається, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим та охоплює поняття «війна». Однак не кожен збройний конфлікт можна називати війною, оскільки між ними існує суттєва відмінність, зокрема війна має такі ознаки: акт оголошення війни; розірвання дипломатичних відносин між воюючими державами, що є наслідком оголошення війни; анулювання двосторонніх договорів, особливо політичних. Поняття «війна» вживається для позначення збройного протистояння між двома або декількома суверенними державами. Натомість, коли відбувається громадянська війна або народ чи нація борються за незалежність, застосовують термін «збройний конфлікт». Війна спричиняє зміну всього суспільства, а саме державні інститути починають виконувати специфічні функції, що зумовлені війною. Під час збройного конфлікту не відбувається докорінна зміна всього державного механізму на військовий лад. Збройний конфлікт – це збройна боротьба між державами або між державою та антиурядовими військовими формуваннями [6, с. 8-9].

Ст.2 Конвенції про захист цивільного населення під час війни визначено, положення Женевської конвенції застосовуються до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни. Конвенція також застосовується до всіх випадків часткової або цілковитої окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний

спротив. Хоча одна з держав, які перебувають у конфлікті, може не бути учасницею цієї Конвенції, держави, які є її учасниками, залишаються зобов'язаними нею у своїх взаємовідносинах. Крім того, вони зобов'язані Конвенцією стосовно зазначеної держави, якщо остання приймає та застосовує її положення [5].

В Додатковому протоколі до Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року визначено, що «норми міжнародного права, застосовуваного в період збройних конфліктів» - це норми, застосовувані в період збройних конфліктів, наведені в міжнародних угодах, учасниками яких є сторони, що перебувають у конфлікті, а також загальновизнані принципи і норми міжнародного права, застосовувані до збройних конфліктів [1].

В Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів) визначено як система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм [7].

Обсяг застосування міжнародного гуманітарного права під час проведення операцій з підтримання миру і безпеки визначається нормами звичаєвого міжнародного гуманітарного права та обсягом і специфікою, які визначає уповноважений орган (Генеральний секретар ООН, Рада Безпеки ООН, ОБСЄ, ЄС тощо) [7].

Зобов'язання сторін, що перебувають у конфлікті, полягають у тому, щоб з початку такого конфлікту забезпечити додержання й застосування Конвенцій і цього Протоколу [1] шляхом застосування системи Держав-покровительок, включаючи, зокрема, їх призначення та визнання відповідно до нижченаведених пунктів. На Держави-покровительки покладається обов'язок охороняти інтереси сторін, що перебувають у конфлікті. З моменту виникнення збройного

конфлікті кожна сторона, що перебуває в конфлікті, без затримки призначає Державу-покровительку з метою застосування Конвенцій і цього Протоколу, а також без затримки дозволяє діяльність Держави-покровительки, визнаної нею такою після призначення супротивною стороною. Де, "Держава-покровителька" означає нейтральну державу або іншу державу, що не є стороною в конфлікті, яка була призначена стороною, що перебуває в конфлікті, і визнана супротивною стороною та яка погодилася здійснювати функції, що покладаються на Державу-покровительку згідно з Конвенціями та цим Протоколом [1]. Якщо Держава-покровителька не призначена чи не визнана з моменту виникнення ситуації, згаданої у статті 1, Міжнародний комітет Червоного Хреста, не зачіпаючи права будь-якої іншої неупередженої гуманітарної організації чинити так само, пропонує свої добрі послуги сторонам, що перебувають у конфлікті, з метою призначення без затримки Держави-покровительки за згодою сторін, що перебувають у конфлікті [1].

Згідно положень Женевської конвенції «поранені» і «хворі» означають як військовослужбовців, так і цивільних осіб, які внаслідок травми, хвороби або іншого фізичного чи психічного розладу або інвалідності потребують медичної допомоги чи догляду, та які утримуються від будь-яких ворожих дій. Ці слова стосуються також породіль, новонароджених та інших осіб, які можуть потребувати в даний час медичної допомоги чи догляду, наприклад, вагітні жінки чи немічні, та які утримуються від будь-яких ворожих дій [1].

Ст.37 Додатку 1 Женевської конвенції встановлена заборона віроломства. Заборонено вбивати, завдавати поранення або брати в полон противника, вдаючись до віроломства. Віроломством вважаються дії, спрямовані на те, щоб викликати довіру противника і примусити його повірити, що він має право на захист і зобов'язаний надати такий захист згідно з нормами міжнародного права, застосовуваного в період збройних конфліктів, з метою обману такої довіри. Прикладами такого віроломства є дії: а) симулювання наміру вести переговори під прапором перемир'я або симулювання капітуляції; б) симулювання виходу із строю внаслідок поранення або хвороби; с) симулювання володіння статусом цивільної

особи або некомбатанта; і d) симулювання володіння статусом, що надає захист, шляхом використання знаків, емблем або форменого одягу Організації Об'єднаних Націй, нейтральних держав, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті [1].

Нормами міжнародного гуманітарного права визначено, що в період військового міжнародного конфлікту сторони можуть використовувати військові хитрощі. Такими хитрощами є дії, спрямовані на те, щоб призвести противника до помилки чи спонукати його діяти необачно, але які не порушують будь-яких норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів, і які не є віроломними, оскільки вони не обманюють довіри супротивної сторони щодо захисту, який надається цим правом. Прикладами хитрощів є такі дії: використання маскування, пасток, обманні операції та дезінформація [1].

В той же час, заборонено використовувати у збройних конфліктах прапори, військові емблеми, військові відзнаки або формений одяг нейтральних держав чи інших держав, що не є сторонами, які перебувають у конфлікті [1].

Ст.43 [1] визначено, що збройні сили сторони, що перебуває в конфлікті, складаються з усіх організованих збройних сил, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих, навіть якщо ця сторона представлена урядом чи властями, не визнаними супротивною стороною. Такі збройні сили підпорядковані внутрішній дисциплінарній системі, яка, поряд з іншим, забезпечує додержання норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів. Особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу, про який ідеться у статті 33 Третьої конвенції є комбатантами, тобто вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях. Щоразу, коли сторона, яка перебуває в конфлікті, включає у свої збройні сили напіввоєнну організацію або озброєну організацію, що забезпечує охорону порядку, вона повідомляє про це інші сторони, що перебувають у конфлікті. При проведенні воєнних операцій на морі або в повітрі кожна сторона, що перебуває в конфлікті, вживає, відповідно до своїх прав і обов'язків згідно з

нормами міжнародного права, застосовними в період воєнних конфліктів, усіх розумних запобіжних заходів з тим, щоб уникнути втрат життя серед цивільного населення і шкоди цивільним об'єктам [1].

Сторони, що перебувають у конфлікті, максимально можливою мірою повинні здійснити наступні види заходів: а) прагнуть без шкоди для статті 49 Четвертої конвенції вивести цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти, що перебувають під їхнім контролем, із районів, розміщених поблизу воєнних об'єктів; б) уникають розміщення воєнних об'єктів у густонаселених районах або поблизу них; с) вживають інших необхідних запобіжних заходів щодо захисту цивільного населення й цивільних об'єктів, що перебувають під їхнім контролем, від небезпек, що виникають у результаті воєнних операцій [1, ст.ст.57,58].

Отже, збройний конфлікт, згідно з міжнародним гуманітарним правом, класифікується як міжнародний чи неміжнародний і не обов'язково включає формальне оголошення війни. Міжнародний збройний конфлікт виникає, коли держава ініціює воєнні дії проти іншої держави, незалежно від інтенсивності чи тривалості конфлікту і незалежно від того, чи була війна офіційно оголошена чи визнана. Наприклад, повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року розглядається як новий етап міжнародного збройного конфлікту, який триває з лютого 2014 року, коли було окуповано Крим.

В Законі України «Про національну безпеку України» наведено визначення поняття «збройний конфлікт» як збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт) [2].

В Стратегії національної безпеки України визначено, що державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад та інші життєво важливі національні інтереси мають бути захищені також від невоєнних загроз з боку Російської Федерації та інших держав, зокрема спроб спровокувати внутрішні конфлікти. Пріоритетними завданнями правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів

відповідно до їх компетенції є: активна та ефективна протидія розвідувально-підривній діяльності, спеціальним інформаційним операціям та кібератакам, російській та іншій підривній пропаганді; запобігання, виявлення та припинення проявів сепаратизму, тероризму, екстремізму, припинення діяльності незаконних збройних формувань, політично мотивованого насильства та інших зазіхань на конституційний лад; отримання повної і достовірної упереджувальної інформації про ситуацію в Україні та світі, протидія зовнішнім загрозам національній безпеці України, сприяння реалізації національних інтересів України [3].

В Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України наведено трактування наступних видів збройних конфліктів: 1) міжнародний збройний конфлікт - будь-яке зіткнення між двома або більше державами із застосуванням збройних сил; 2) внутрішній збройний конфлікт (збройний конфлікт неміжнародного характеру) - масові заворушення та напруженість серед населення (маніфестації, демонстрації, терористичні акти, окремі акти насильства), які ще не є збройним конфліктом, але можуть його спричинити надалі. Внутрішні заворушення характеризуються тим, що вони: мають масовий характер; спричиняють значні жертви; мають високий організаційний рівень; можуть відбуватися за участю жінок та неповнолітніх. На цьому етапі збройні сили можуть залучатись з метою надання допомоги правоохоронним органам для виконання завдань щодо охорони визначених об'єктів, боротьби з тероризмом та спільного патрулювання. Виконуючи вказані завдання, військовослужбовці зобов'язані дотримуватись вимог міжнародного права прав людини (особливо під час перевірки документів у громадян та затримання підозрілих осіб) [7].

До неміжнародного (внутрішнього) збройного конфлікту належать такі ситуації, коли: у межах території однієї держави починаються чітко визначені воєнні зіткнення між збройними силами та іншими організованими збройними формуваннями або між організованими збройними формуваннями; організовані збройні формування здійснюють контроль над частиною території держави, який дає їм можливість вести безперервні та узгоджені воєнні дії [7].

Отже, збройний конфлікт – це ситуація, у якій відбувається застосування збройної сили між державами або коли існує тривале збройне насильство між урядовими силами та організованими збройними групами, або між такими групами в межах однієї держави.

Міжнародні конфлікти, вважаємо, доцільно поділяти на: *міжнародні збройні*

конфлікти, що характеризуються військовими діями між країнами, а також *внутрішні конфлікти*, де насильство має місце між різними внутрішніми групами, зокрема між урядовими військами та опозиційними або повстанськими силами.

Список використаних джерел:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2018. № 31. Ст.241.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: затв. Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>.
4. Війна та збройний конфлікт – одне й те ж? URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/02/45317/>.
5. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
6. Батрименко О.В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2006. 18 с.
7. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затв. Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/re30572?an=1&ed=2017_03_23.

References:

1. Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stosuetsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv (Protokol I), vid 8 chervnia 1977 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.
2. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 2018. № 31. St.241.
3. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku “Pro Stratehiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy”: zatv. Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>.
4. Viina ta zbroinyi konflikt – odne y te zh? URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/02/45317/>.
5. Zhenevska konventsia pro zakhyst tsyvilnoho naseleння pid chas viiny vid 12 serpnia 1949 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
6. Batrymenko O.V. Osoblyvosti suchasnykh zbroino-politychnykh konfliktiv: avtoref. dys. ... kand. polit. nauk: spets. 23.00.02. Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. K., 2006. 18 s.
7. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vykonannia norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: zatv. Nakazom Ministerstva oborony Ukrainy vid 23.03.2017. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/re30572?an=1&ed=2017_03_23.